

کتاب شناسی توصیفی

شرح الکافی

رسول سعیدی زاده

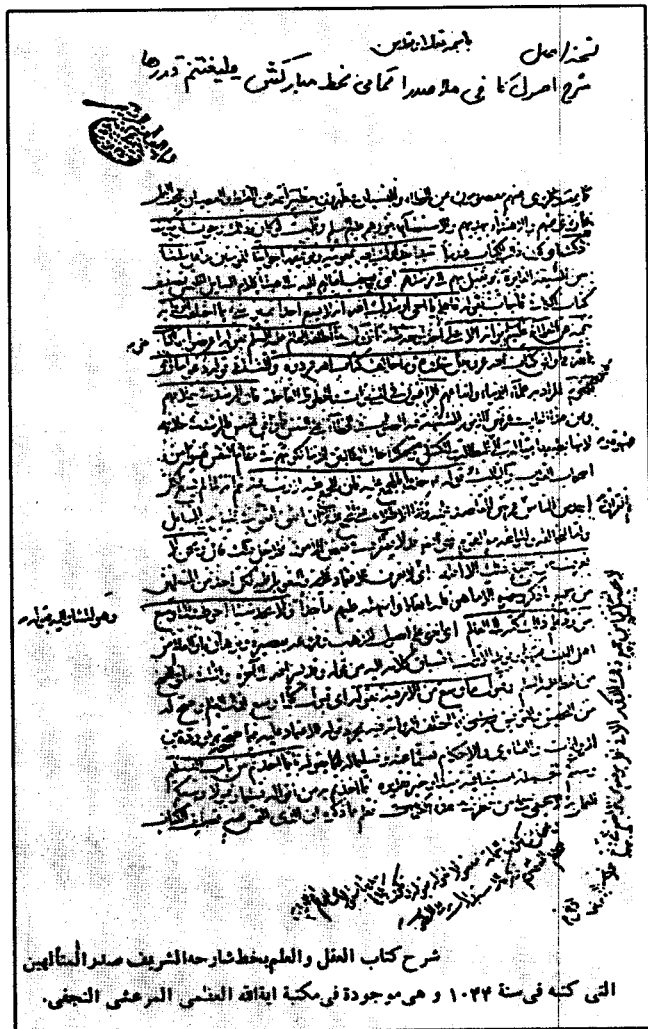
شیعه و اولین جزو از چهار کتاب معتبر نزد شیعیان است.^۱ اثر در اوایل قرن چهارم هجری قمری به اتمام رسید.

کتاب الکافی مشتمل بر سه بخش اصول، فروع و روضه بوده و جمعاً ۱۶۱۹۹ حدیث دارد که از رسول خدا (ص) و سایر معصومین (ع) نقل گردید. الکافی مشتمل بر سی کتاب است. اولین آنها کتاب عقل و جهل و سپس فضل علم و بعد کتاب توحید و غیره می باشد. این کتاب از لحاظ متن و سند بیش از مجموع احادیث شش کتاب معتبر معروف اهل سنت، به جز احادیث تکراری است.

الکافی در طی قرون متمادی پیوسته مورد توجه بزرگان شیعه بود و بر آن شرح و حاشیه نوشته شد. نوشتن شروح بر این کتاب همواره با قدرت علمی و سیاسی شیعه در زمان های مختلف ارتباط داشت. اولین شرحی که از آن اطلاع داریم، به وسیله میر حسین هروی (زنده در قرن ششم هجری قمری) به تحریر درآمد.

در دوره صفویه (۹۰۷-۱۱۷۹ ق) همزمان با گسترش تشیع و پشتیبانی پادشاهان صفوی از علمای شیعه، نوشتن شروح بر کتاب الکافی شروع گردید. اوج این حرکت در قرن یازدهم و دوازدهم هجری قمری است. در خلال این دو قرن، ده ها شرح بر این کتاب گرانسنگ نوشته شد. این سیره در قرن سیزدهم هجری قمری اندکی تنزل یافت، ولی در قرن چهاردهم هجری قمری چندین شرح معتبر و مفصل به وسیله بزرگان شیعه به رشته تحریر درآمد. اکثر شرح های کتاب الکافی به زبان عربی است، اما

کتاب الکافی نوشته ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی رازی (متوفای ۳۲۹ ق) ملقب به ثقة الاسلام، از مهم ترین منابع روایی

۱. سه کتاب دیگر عبارت است از: من لایحضره الفقیه محمدبن بابویه قمی معروف به شیخ صدوق (متوفای ۳۸۱ ق)، التهذیب والاستبصار محمد بن حسن طوسی (متوفای ۴۶۰ ق).

شروحي که به زبان فارسي، اردو و ... نيز مي باشد، کم نيست. شروح کافي را از جهتي مي توان بر دو قسم نمود: الف) شروحي که کامل بوده و شامل اصول، روضه و فروع است؛ ب) شروحي که تنها به اصول اختصاص دارد. اکثر شروح کافي که در اين مقاله ذکر مي شود، طبق قسم دوم مي باشد.

روش شارحين در الکافي بر حسب مذاق و مشرب آنها متفاوت است؛ تعدادي طبق مسلک اخباريين و دسته اي به روش فلسفي و کلامي و گروهی نيز به روش های ديگر است. شرح ملا محمدامين استرآبادي (متوفای ۱۰۳۶ ق) شاگرد ميرزا محمد استرآبادي، طبق ديده گاه اخباريون، شرح ملا صدرالدين شيرازي معروف به ملا صدرا و صدر المتألهين (متوفای ۱۰۵۰ ق) فلسفي و کلامي، و شرح محمدباقر بهودي از معاصرین، به روش غير اخباري و کلامي است.

کتاب شناسي شروح الکافي را مي توان در کتاب های چاپي و خطي خلاصه نمود. بيشتري آثار شروح الکافي را در کتابخانه مرکزي آستان قدس رضوي - که يکي از منابع غني کتابخانه اي ايران است - مي توان يافت. کتاب های خطي از پراکندي و يژه خود برخوردارند که حتي المقدور با استفاده از منابع، به ذکر آنها اقدام مي شود.

اصولاً هر پژوهشي مسبق به کتاب شناسي است. هر کس بخواهد درباره کتاب الکافي تحقيق کند، نخست بايد کتاب شناسي آن را - که شروح نيز جزو لا ينفک آن است - بنگرد. لازمه وقوف بر آن، تتبع و کاوش در کتاب هایي است که در اين زمينه نوشته شده است؛ از اين رو مخاطب اين پژوهش کساني هستند که درباره الکافي تحقيق مي کنند؛ بنا بر اين از ميان کتاب شناسي های مختلف، در اینجا به نوع توصيفي اجمالي و تفصيلي اشاره شد تا محققان بيشتري فايده را نصيب خویش کنند؛ لذا در کتاب شناسي توصيفي حاضر ۶۵ نسخه معرفي شد. احاديث منتخبه از اصول کافي؛ محمدامين رضوي؛ ج ۲، تهران: فرخي، ۱۳۶۱ ش.

مؤلف، احاديثي از روضه کافي انتخاب و سپس آنها را به زبان فارسي ترجمه و شرح نمود؛ همچنين هر جا احساس کرده است نياز به توضيح دارد، شرحي مختصر آورده است. اين توضيحات گاهي در ميانه ترجمه و گاهي در پايان آمده است.

اصول الکافي؛ محمد بن يعقوب کليني الرازي؛ ترجمه و شرح جواد مصطفوي و هاشم رسولي محلاتي؛ تهران: دفتر نشر فرهنگ اهل بيت، ۱۳۴۸ ش.

اين اثر در چهار جلد و به زبان عربي و فارسي است. کتاب فروشي علميه اسلاميه تهران چندبار آن را تجديد چاپ کرد. يک

بار نيز چهار جلد آن را در دو مجلد منتشر نمود.

سه جلد اول اين کتاب به وسيله سيد جواد مصطفوي خراساني (۱۳۰۱-۱۳۶۸ ش) ترجمه و شرح گرديد. جلد چهارم آن از باب «حب الدين والحرص عليها، کتاب الايمان والكفر» توسط سيد هاشم رسولي محلاتي به رشته تحرير درآمد. کتاب حاضر در ترجمه و شرح اصول کافي است. ترجمه و شرح زير صفحات کتاب قرار دارد. صفحه پردازي کتاب متأثر از الاصول من الکافي است. مؤلف ضمن ترجمه ساده و روان روايات، به شرح بسياري از کلمات و جملات پرداخته است. وي در توضيحات خویش از چهار شرح معروف کتاب کافي به نام های شرح اصول الکافي صدرالدين شيرازي، الوافي ملا محمد محسن فيض کاشاني، مرآة العقول في شرح اخبار آل الرسول محمدباقر مجلسي و الکافي الاصول والروضه ملا صالح مازندراني با تعليقه ابوالحسن شعراني استفاده نموده است.

مؤلف در مواردی به اقتضای تغيير محيط و تاريخ با وجود اعتراف به استحکام پايه گذاري ايشان، سبک توضيح و استدلال را تغيير داده، توضيح و استدلالی را که آنان نگفته و وي لازم دانسته است، نوشته و اگر خود نظري برخلاف نظرهای آن چهار نفر داشته است، يادآور شده است؛ اما سبک نگارش اين کتاب مناسب نيست و آيين فارسي نويسي را رعايت نکرده است

اصول الکافي؛ قدم له و شرحه و علق عليه و صححه عبدالحسين ابن عبدالله مظفر؛ النجف: مطبعة النعمان، ۱۳۷۶ ق / ۱۹۵۶ م.

اين کتاب به زبان عربي و در ضمن هفت جلد به ضميمه اصول کافي به چاپ رسيد. بار دوم در سال ۱۳۷۸ ق تحت عنوان الشافي في شرح اصول الکافي در نجف اشرف در چهار جلد چاپ گرديد. اين اثر به روش جديد و در عين حال محققانه به وسيله عبدالحسين مظفر (متولد ۱۹۲۳ م) فرزند عبدالله بن محمد در حاشيه صفحات اصول کافي نوشته شد.

الاصول من الکافي؛ ترجمه محمدباقر کمره اي؛ الطبعة الاولى، تهران: کتاب فروشي اسلاميه، ۱۳۸۱ ق.

اين کتاب علاوه بر چاپ مذکور، چندبار در تهران به وسيله همين ناشر به چاپ رسيد. چاپ چهارم آن در سال ۱۳۹۲ ق با تصحيح و مقابله محمدباقر بهودي و علي اکبر غفاري منتشر

این اثر شرح و ترجمه فارسی از کتاب الایمان والکفر تا باب «اذا اراد الله بخلق المؤمن» در ۷۷ برگ است که در جمادی الاولی ۱۱۱۸ ق نوشته شده است. این ترجمه به درخواست شاه سلطان حسین صفوی (متوفای ۱۱۴۱ ق) به انجام رسید.^۵

مؤلف ابتدا حدیث را نقل و سپس ترجمه و شرح کرده است. او در شرح، بیشتر به جنبه های عقیدتی و فلسفی توجه دارد. از مؤلف دو کتاب دیگر به نام های مفتاح النجاح در شرح قصیده حمیری به شماره ۲۱۷۰۷ و اساس النجاة و منیة البغاة فی شرح الهداة به شماره ۱۱۵۵۵ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی مشاهده شد.

جامع الاحادیث والاقوال؛ شیخ قاسم کاظمی.

نسخه ای خطی از این شرح در کتابخانه سیدمحمد مشکاة در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.^۶

این کتاب تألیف شیخ قاسم کاظمی معروف به ابن الوندی (متوفای بعد از ۱۱۰۰ ق)، فرزند محمدبن جواد بن الوندی است.^۷ وی فرزندی به نام شیخ ابراهیم داشت که حاشیه ای بر اصول و فروع کافی نوشت.^۸ از مؤلف اثر دیگری به زبان عربی به نام جامع الاسرار در شرح الاستبصار شیخ طوسی به شماره ۷۷۱۹ و ۷۷۲۰ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد.

جمع الشتات؛ ملا محمد نصیر نراقی.

نسخه خطی این کتاب به شماره ۸۵۳۲ به خط نسخ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. آغاز آن «بسمله، الله اکبر کبیر و سبحان الله بکره واصیلا» و انجامش «... فی حل وقد استفاضت الروایات» است.

محمد نصیر نراقی (۱۲۱۵-۱۲۹۷ ق)، فرزند ملا احمد نراقی در کتاب شرح شرح لمعه از این اثرش به نام منهاج الامة یاد کرده است.^۹

حیث الفلجة فی شرح حدیث الفرجة؛ محمد مختاری. سید بهاء الدین محمد مختاری نایینی سبزواری (۱۰۸۰-۱۱۳۳ ق)، فرزند سید محمد باقر حسینی از علما و بزرگان سادات مختاری سبزواری در قرن دوازده هجری قمری است.

شد. در سال ۱۳۷۲ ش انتشارات اسوه قم بار دیگر آن را بدون مقدمه و توضیح مترجم به چاپ رساند.

کتاب حاضر در ترجمه و شرح اصول کافی به زبان فارسی است. متن آن در چهاردهم ذیقعد سال ۱۳۸۱ ق / ۱۴ اردیبهشت ۱۳۴۱ ش به وسیله محمد باقر کمره ای (۱۲۸۳-۱۳۷۴۱۰۷۱۰۷ ش) به اتمام رسید.

مؤلف برای سه جلد از چهار جلد اثرش (به جز جلد سوم) مقدمه نوشت. به تشخیص او هر حدیثی که نیاز به شرح داشت، با استفاده از شرح های کتاب کافی به ویژه مرآة العقول علامه مجلسی توضیح داده شد. شرح او مجزا از ترجمه است و گاهی به چند صفحه می رسد. وی تأکید دارد استفاده اش از شرح و بیانات علامه مجلسی صرفاً جنبه تفسیر و توضیح دارد و به معنای قبول داشتن همه آنها نیست.^۲

کمره ای در تعدادی از احادیث که ترجمه گویایی متن نبود، به شرح و توضیح اقدام کرد. این شرح ها گاهی به عنوان مقدمه ورود به حدیث و گاهی جمع احادیث متعارض و احادیثی که در نگاه اول شبهه آفرین است، شامل می شود. این شروع برای خواننده راهگشا بوده، پاره ای از ابهام و اجمال ها را برطرف می کند.^۳

البضأة المزجاة؛ محمد حسین ابن قاریاقدی.

نسخه ای از این اثر خطی در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی قم به شماره ۷۶۹۲ وجود دارد. شارح از علمای قرن یازده هجری شمرده می شود و به تبع معاصرین خویش، شرح بر روضه کافی در چهار جلد نوشت. تاریخ اتمام جلد چهارم آن ۱۴ محرم الحرام سال ۱۰۹۸ ق می باشد.^۴

ترجمه شرح اصول کافی؛ صدرالدین محمد شیرازی؛ ترجمه و تعلیق محمد خواجوی؛ تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۶ ش.

این کتاب ترجمه فارسی شرح اصول کافی صدرالدین شیرازی، معروف به صدر المتألهین است که در تهران در سال ۱۳۶۶ ش به وسیله مؤلف تصحیح و چاپ گردید.

توضیح کافی؛ محمد قاسم هزارجریبی.

نسخه ای خطی از این اثر در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی قم به شماره ۵۲۹ وجود دارد.

۲. الاصول من الکافی؛ ج ۱، ص ۱۱-۱۲.

۳. خبرنامه کلینی؛ ش ۱، تیرماه ۱۳۸۶ ش.

۴. فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی؛ ج ۱۴، ص ۲۳۰.

۵. همان.

۶. اصول کافی (مقدمه)؛ ص ۳۷.

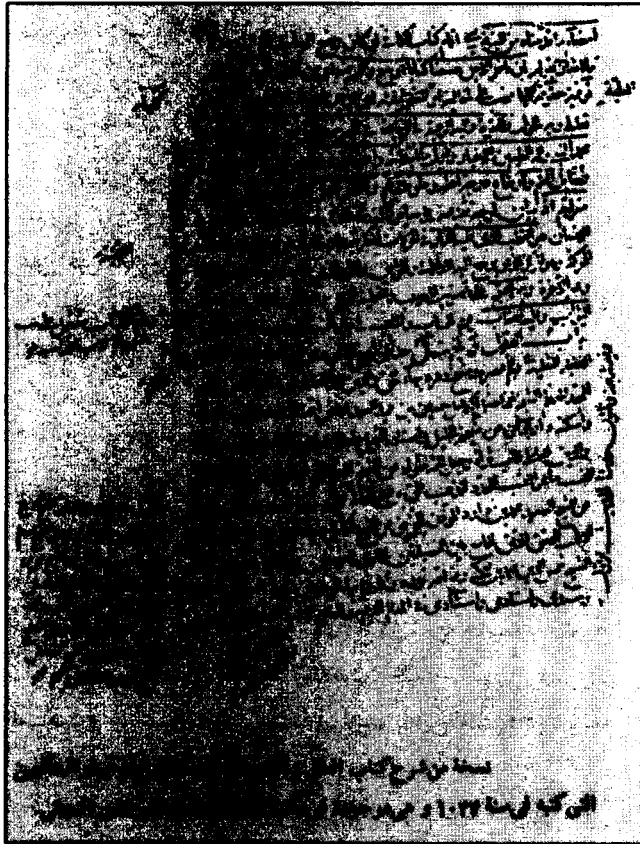
۷. الذریعة؛ ج ۵، ص ۳۹-۴۰ و ج ۶، ص ۱۸۳.

۸. همان؛ ج ۶، ص ۱۸۰.

۹. تاریخ حدیث؛ ص ۱۲۶.

حسینی معروف به میرداماد؛ قم: مکتبه آية الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۵ ق، ۲۱۷ ص.

چند نسخه خطی از این اثر در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره های ۱۲۸۹۹، ۳۶۳۵، ۳۶۳۶، ۲۷۱۰۳ و نیز نسخه ای در کتابخانه غرب همدان وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۷۱/۱۷ وجود دارد.

این کتاب، شرح حدیث پنجم از کتاب التوحید باب «حدوث العالم» است. درباره حدیث فرجه شروع زیادی نوشته شد؛ از جمله این شروع، می توان به حثیث الفلجة (رستگاری سریع) اشاره کرد.

حدیث فرجه، روایت امام صادق (ع) در احتجاج اش بر زندق است که قائل به وجود دو خدا بود. این حدیث چنین است: «... فان قلت انهما اثنان لم یخل من ان یکونا متفقین من کل جهة او مفترقین من کل جهة... ثم یلزمک - ان ادعیت اثنین - فرجة ما بینهما حتی یکونا اثنین، فصارت الفرجة ثالثاً بینهما قديماً معهما، فیلزمک ثلاثة...»^{۱۰}

سیدبهاء الدین محمد مختاری نسخه ای از فروع الکافی را در سال ۱۰۸۴ ق به خط نسخ در ۲۸۲ صفحه کتابت نمود. این اثر به شماره ۲۰۱۹۰ در کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارد.

درخشان پرتوی از اصول کافی؛ محمدالحسینی الهمدانی النجفی؛ چاپ اول، قم: مؤلف (چاپ خانه علمیه)، ۱۴۰۲ - ۱۴۰۸ ق.

این اثر، شرح اصول کافی است. مؤلف شرح خود را از کتاب توحید شروع می کند. وی از هر کتاب اصول کافی چند باب را برمی گزیند و سپس از هر بابی چند روایت انتخاب می کند. او پس از ذکر متن روایات انتخابی به شرح جزء به جزء جملات به طور مفصل می پردازد.

الدر المنظوم من کلام المعصوم؛ علی بن زین الدین عاملی؛ تصحیح و تحقیق محمدحسین درایتی؛ قم: دارالحدیث، ۱۴۲۶ / ۱۳۸۴ ش.

نسخه ای خطی از آن در بخش کتاب های وقفی سیدمحمد مشکاة در دانشگاه تهران به شماره ۹۶۴ موجود است.^{۱۱}

شیخ علی الکبیر بن زین الدین محمد عاملی (متوفای ۱۱۰۴ ق) نوه زین الدین عاملی جبعی معروف به شهید ثانی، این اثر را به زبان عربی در شرح اصول کافی نوشته است.

میرزا فضل الله در آخر فصل دوم عین الغزال از این اثر به التعليقات علی الکافی تعبیر می کند. ممکن است مقصودش الدر المنظوم باشد که در شرح اصول کافی است و شامل تنها کتاب العقل والعلم است. مصنف در اول این اثر می گوید: این حاشیه ای کوتاه بر اصول کافی است،^{۱۲} اما اغلب کافی شناسان آن را در ردیف شرح قرار داده اند.

از مؤلف، کتاب دیگری به زبان عربی به نام ایام مساء و احزان که در سال ۱۱۰۴ ق کتابت شد، در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره ۱۳۳۶۰/۰۴ وجود دارد.

الرواشح السماویة فی شرح الاحادیث الامامیة؛ محمدباقر

این کتاب یک بار در تهران به سال ۱۳۱۱ ق چاپ سنگی شد و سپس سال بعد در بمبئی هندوستان تجدید چاپ سنگی گردید.^{۱۳} در سال ۱۳۶۱ ق این اثر بار دیگر چاپ شد. میرمحمدباقر حسینی مرعشی (متوفای ۱۰۴۱ ق) معروف به میرداماد، این کتاب را در شرح خطبه ها و مصطلحات حدیث نوشت. وی حاشیه ای نیز بر کتاب الکافی دارد.^{۱۴}

۱۰. اصول الکافی؛ ج ۱، ص ۴-۱۳۳.

۱۱. کشف الحجب والاستار؛ صص ۲۱۲ و ۲۴۸. نیز ر. ک به: الذریعة؛ ج

۶، ص ۱۸۳ و ج ۸، ص ۷۹.

۱۲. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۸۳.

۱۳. کشف الحجب والاستار؛ صص ۲۹۳ و ۳۴۸ و نیز: تاریخ الادب العربی؛

ج ۳، ص ۳۴۰.

۱۴. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۸۲ و ج ۱۱، ص ۲۵۷.

و در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره ۱۷۱۵-۱۷۱۴ و ۱۱۴۳۹ موجود است.

نسخه خطی ۱۷۱۵-۱۷۱۴ در ۱۶۸ صفحه به خط نسخ است و آغاز آن «بسمله، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام...» و فرجام آن «یوماً علی بن موسی الرضا(ع) است».

شیخ خلیل بن غازی بن یحیی قزوینی (۱۰۰۱-۱۰۸۹ ق) این اثر را در شرح کتاب کافی و به زبان عربی به رشته تحریر درآورد.

شرح اصول الکافی؛ بعضی از علما. نوشتن این شرح در سال ۱۰۵۷ ق شروع شد و تا شرح مقبوله عمر بن حنظله (اواخر کتاب العقل والجهل) است.^{۱۶} شرح اصول الکافی؛ محمد علی بلاغی نجفی.

این شرح به وسیله شیخ محمد علی بلاغی (متوفای ۱۰۰۰ ق) فرزند محمد، بر کتاب اصول کافی نوشته شد.^{۱۷} شرح اصول الکافی؛ شیخ علی عاملی جبعی.

این شرح به وسیله علی بن محمد عاملی (متوفای ۱۱۰۴ ق) بر کتاب اصول کافی نوشته شد. مؤلف در مقدمه اش می گوید: «و کنت شرعت فی شرح علی اصول الکافی، ظهر منه مجلد الی البیاض، ولم یتفق بقية المسودات».^{۱۸}

شرح اصول الکافی؛ محمد شبر جمهوری. این اثر ترجمه و شرح اصول کافی به زبان اردو است که توسط سید محمد شبر حسینی جمهوری (متولد ۱۳۰۸ ق) فرزند سید حسین نوشته شد.^{۱۹}

شرح اصول الکافی؛ عباس حائری تهرانی؛ [بی جا]، عبدالرحیم صابری و دیگران، ۱۳۵۸ ق.

نسخه سنگی حاضر، در یک جلد و به خط نسخ و در ۳۰۸ صفحه است. این اثر در ۱۷ رمضان سال ۱۳۵۸ ق با مقدمه محمد حسین خلفی به چاپ رسید.

آیت الله شیخ عباس حایری طهرانی (۱۲۹۸-۱۳۶۰ ق) فرزند ملاحاجی، ابتدا بر کتاب اصول کافی شرحی نوشت و سپس همزمان، آن را به زبان فارسی ترجمه کرد. این ترجمه به نام کتاب عقل و جهان به چاپ رسید.

این کتاب را باید جزو اولین شروحن دانست که به این روش نوشته شد. شارحین بعد از مؤلف، از جمله کمره ای و مصطفوی روش او را مدنظر داشته اند. تفریق مطالب کتاب،

الروضة من الکافی؛ ابی جعفر محمد بن یعقوب کلینی؛ شرح، ترجمه و تصحیح فارسی هاشم رسولی محلاتی؛ تهران: علمیه اسلامیة، ۱۳۶۴ ش.

شرح و ترجمه روضه کافی به زبان فارسی، به قلم سید هاشم رسولی محلاتی (متولد ۱۳۰۸ ش) از فضلالی معاصر است.

الروضة من الکافی یا گلستان آل محمد؛ محمد بن یعقوب کلینی؛ ترجمه و شرح محمد باقر کمری، تصحیح باقر بهبودی و علی اکبر غفاری؛ تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۲ ق.

چاپ دوم این کتاب به وسیله همین ناشر در سال ۱۳۹۷ ق انجام شد. این اثر در دو جلد و در ترجمه و شرح روضه کافی به زبان فارسی است.

زبدة الکافی؛ محمد باقر البهبودی؛ الطبعة الاولى، بیروت: الدار الاسلامیه، ۱۴۰۱ ق/۱۹۸۱ م.

این کتاب به زبان عربی و در سه جلد است. عنوان دیگر آن الصحیح من الکافی است. مؤلف، ترجمه فارسی این اثر را تحت عنوان گزیده کافی در تهران در سال ۱۳۶۱ ش به چاپ رسانید.

سیری در اصول کافی: شناخت، خداشناسی، رهبری و امامت و شناسنامه اهل بیت؛ ابراهیم بابایی آملی؛ قم: پیام دبیر، ۱۳۸۱ ش.

این کتاب به زبان فارسی و درباره شرح مباحثی از کافی است. مؤلف تعدادی از مباحث اعتقادی اصول کافی را دستچین و به شرح و توضیح آنها می پردازد. خداشناسی، امامت و مانند آن از جمله بحث های طرح شده در این کتاب است.

الشافی تلخیص وافی؛ ملا محمد محسن فیض کاشانی؛ تهران: [بی نا]، [بی تا].

چاپ سنگی حاضر در دو جلد و در ۲۶۵ صفحه است. این کتاب بار دیگر تحت عنوان الشافی المخلص من کتاب الوافی به وسیله سعید الطباطبایی منتشر شد.

الشافی فی شرح الکافی؛ ملا خلیل قزوینی.

نسخه های خطی چندی از آن وجود دارد. در کتابخانه عمومی امیر المؤمنین نجف اشرف، جلد اول آن به شماره ۹/۲۵۲۸، ۷/۲۰۵۵، ۱۰/۲۸۳، ۲/۲۸۰ و جلد اول و دوم آن به شماره ۲/۵۵۶ در کتابخانه سید محمد مشکاة در دانشگاه تهران به شماره ۹۱۵ و در کتابخانه هندوستان به شماره Ethe^{۱۵}

۱۵. کشف الحجب والاستار؛ صص ۳۱۶ و ۳۴۸. نیز ر. ک. به: تاریخ الادب العربی؛ ج ۳، ص ۳۴۰.

۱۶. الکلبینی والکافی؛ ص ۴۴۴.

۱۷. الکلبینی والکافی؛ ص ۴۴۳.

جدا کردن مسائل ابواب کافی، استفاده هنرمندانه از ادبیات فارسی و عربی، از ویژگی های این اثر است. مؤلف با ذوق سرشار، دقایق و حقایق اصول کافی را به طور واضح و روشن به صورتی که عام و خاص بتوانند از آن استفاده کنند، به رشته تحریر درآورده است؛ از این رو، این شرح را باید نخستین شرح به سبک جدید دانست.

شرح اصول الکافی؛ ملاحسین سجاسی.

این شرح به وسیله ملاحسین سجاسی زنجانی (متوفای ۱۳۲۰ ق) نوشته شد. وی بیشتر از شرح ملاصدرا استفاده کرد. شرح او در سه جلد است و شامل کتاب العقل والجهل، کتاب التوحید و کتاب الحجة می باشد.^{۲۰}

شرح اصول الکافی؛ المؤلفه صدرالدین محمدبن ابراهیم شیرازی؛ عنی بتصحیح محمد خواجهی؛ الطبعة الاولى، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۶ ش.

یک نسخه خطی نفیس که به خط شارح است، در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی قم وجود دارد. این نسخه در سال ۱۴۰۴ ق تألیف شد و مشتمل بر کتاب العقل والجهل و کتاب فضل العلم است.^{۲۱} چندین نسخه خطی از این اثر در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره های ۱۷۰۵، ۶۴۹۷، ۶۸۱۷، ۶۹۱۰، ۹۸۷۹، ۱۱۳۶۹، ۲۰۳۱۶، ۲۲۵۴۰، ۲۴۴۲۷، ۲۴۴۴۳، ۲۵۳۳۱، ۲۵۴۴۷ و در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۳۵۵ و نیز در کتابخانه غرب همدان وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره های ۳۲۳ و ۵۵۲ این اثر موجود است.

قدیمی ترین نسخه موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۲۴۴۴۳ می باشد که در ۱۳۹ صفحه و به وسیله صالح بن ناصر یمنی همدانی در سال ۱۰۶۸ ق کتابت گردید. نسخه های موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی همگی تحت عنوان شرح الکافی یا شرح اصول الکافی هستند.

چند نسخه فتوگرافی از این اثر در کتابخانه مجلس شورای اسلامی و کتابخانه دانشکده ادبیات تهران وجود دارد.^{۲۲}

شرح اصول الکافی سه بار به صورت سنگی به چاپ رسید. یک بار در سال ۱۲۸۲ ق و بار دیگر در سال ۱۳۰۲ ق در تهران و مرتبه سوم بدون جا و نام و تاریخ و صفحه شمار به ضمیمه رساله مفاتیح الغیب مؤلف منتشر شد.^{۲۳}

چاپ حروفی دوم این اثر که حاوی تعلیقات ملاعلی نوری است، در سال ۱۳۸۳ ش به وسیله پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تهران انجام شد.

شرح اصول الکافی چاپ محمد خواجهی در چهار جلد است. جلد اول، کتاب عقل و جهل، جلد دوم کتاب فضل علم، جلد سوم کتاب حجت و جلد چهارم کتاب توحید می باشد. مؤلف تا سال ۱۳۶۳ ش سه جلد اول را آماده چاپ کرد و سپس اظهار امیدواری نمود جلد چهارم آن به اتمام برسد. در شرح اصول الکافی چاپ محمد خواجهی، مقدمه ای مفصل به زبان عربی به نام الحاوی در ۱۶۱ صفحه وجود دارد. این مقدمه به قلم علی عابدی شاهرودی و مشتمل بر پنج مبحث است؛ معانی حجت و عقل، نبوت، امامت، تألیفات شیعه درباره احادیث معصومین (ع)، حجیت خیر واحد، تقسیم روایت به صحیح و غیر آن از جمله مباحث مطروحه در این مقدمه است. شرح ملاصدرالدین شیرازی (۹۷۹-۱۰۵۰ ق) معروف به صدر المتألهین جزو نخستین شروح عربی مفصل و مبسوط است که در قرن یازدهم هجری قمری بر کتاب کافی نوشته شد. این شرح حاوی پانصد حدیث از اصول کافی است که طبق مشرب فلسفی و کلامی تحریر شد. ملاصدرا گاهی اعتراضاتی می کند و درباره مفاهیمی که مدار بحث در خلال روایت خاص هستند آنچه از قول معصوم مشخص است، سؤالاتی مطرح می کند. او گاهی یک روایت را به بقیه روایات در همان باب ربط می دهد. ملاصدرا حاشیه ای بر شرح کافی نوشت که نسخه ای از آن به شماره ۷۱۳۹ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این حاشیه به خط نستعلیق و در ۲۰۸ صفحه است. آغاز آن «والحمد لله رب العالمین...» و انجامش «هذه الكلمات التي هومن جنون او كفر» است.

شرح اصول کافی؛ محمد صالح روغنی قزوینی.

نسخه حاضر به شماره ۲۲۶۴۲ در کتابخانه مرکزی آستان

۱۸. الدر المنثور فی المأثور و غیر المأثور؛ ج ۲، ص ۲۴۵. به نقل از: الشیخ الکلینی البغدادی؛ ج ۳، ص ۱۶۲.
۱۹. الکلینی و الکافی؛ ص ۴۴۶.
۲۰. همان، ص ۴۴۴.
۲۱. شرح اصول الکافی؛ ج ۱، ص ۶-۷.
۲۲. همان.
۲۳. همان. نیز تاریخ الادب العربی؛ ج ۲، ص ۳۴۱ و کشف الحجب والاستار؛ ص ۳۴۷.
۲۴. شرح اصول الکافی (مقدمه)؛ ج ۱، ص ۱۱۴.

ملک تهران، وابسته به آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود.^{۲۲}
از محمدمهدی قزوینی (زنده در ۱۱۲۹ ق) فرزند علی اصغر،
در مجموعه کتابخانه‌های آستان قدس رضوی همین یک اثر در
شرح فارسی روضه کافی یافت گردید.

شرح فروع الکافی؛ ملاخلیل قزوینی.

این شرح در چند جلد بوده، نسخه‌های خطی ای از آن در
مجموعه سیدمحمد مشکاة در کتابخانه دانشگاه تهران به
شماره‌های ۶۸۲-۶۷۱-۹۱۴ موجود است.^{۲۳}
شرح الکافی؛ قاضی اردکانی یزدی.

یک نسخه خطی از آن به شماره ۱/۱۵۳۸ در کتابخانه مسجد
جامع گوهرشاد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی وجود
دارد. تاریخ کتابت آن ۱۲۱۴ ق و به خط نسخ و در ۱۰۱ صفحه
است. آغازش «بسمله، توجهنالی جناب لاهوتک...» و انجام
آن «یحمل عدم النفس فی کلام علی عدم... ادرکاته وشعوره»
می‌باشد. قاضی اردکانی یزدی فرزند کاشف‌الدین محمد، از
علمای قرن یازده هجری قمری است.

شرح الکافی؛ ملامحمدامین استرآبادی.

نسخه‌ای خطی از این اثر به خط نستعلیق به شماره ۲۶۱۴۳
در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد: آغاز آن
«بسمله، حمد له... اما بعد فهذا حواشی علی الکافی» و
انجامش «ویکون العلاقة لازمة لوجودهما...» است.

ملامحمدامین استرآبادی (متوفای ۱۰۳۳ ق) فرزند
محمدشریف اخباری معروف و شاگرد عالم رجالی میرزامحمد
استرآبادی، در کتاب الفوائد المدینه خود از این اثر به شرح
تعبیر نموده است و در آنجا می‌گوید: این کتاب هنوز به اتمام
نرسیده است، ولی در کتاب جوابات المسائل الظهریه‌وی از این

۲۵. الکلبینی والکافی؛ ص ۴۴۴.

۲۶. آقابزرگ تهرانی در الذریعة نامی از مؤلف این اثر نبرد، بلکه تنها به ذکر
ابن محمد شفیع اکتفا کرد. نام مؤلف محمدمقیم است که از روی نسخه
خطی شماره ۲۱۳۲۲ موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به
دست آمد.

۲۷. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۸۲.

۲۸. همان.

۲۹. تاریخ الادب العربی؛ ج ۳، ص ۳۴۱.

۳۰. این تاریخ از زمان تألیف یکی از آثار محمدهعلی موسوی به نام فریده
اللیالی (کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، شماره ۱۵۹۸/۳) به
دست آمد.

۳۱. این کتاب در موضوع امامت و تحت شماره ۱۸۰۳۹ در کتابخانه مرکزی
آستان قدس رضوی موجود است.

۳۲. فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی؛ ج ۶، ص ۳۴.

۳۳. اصول الکافی؛ ج ۱، ص ۳۴.

قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نسخ و در ۴۶۹
صفحه وقفی سیدعبدالباقی آیت‌اللهی شیرازی (حدود ۱۲۹۰-
۱۳۵۴ ق) است. آغاز آن «بسمله و به نستعین. کتاب التوحید
بین فیه وجوه» و انجامش «جداً ولا یبعد... عین عداه واللّه
اعلم» است.

محمدصالح روغنی قزوینی (متوفای ۱۰۸۰ ق) فرزند
محمدباقر، از جمله شارحین اصول کافی است.

شرح اصول الکافی؛ محمدمعصوم قزوینی.

محمدمعصوم قزوینی (متوفای ۱۰۹۱ ق) فرزند امیر قزوینی
تبریزی اصل می‌باشد.^{۲۴}

شرح اصول الکافی؛ محمدباقر قمی همدانی.

این شرح به وسیله میرزا محمدباقر قمی همدانی (متوفای
۱۲۱۸ ق) فرزند سیدمحمد ابراهیم، از بزرگان قرن دوازده و
سیزده هجری قمری نوشته شد.^{۲۵}

شرح اصول کافی؛ محمدمقیم ابن محمد شفیع.^{۲۶}

این شرح به زبان فارسی بوده، مؤلف آن از اعلام قرن یازده
هجری قمری است. وی ظاهراً از شاگردان میرزا رفیع نایینی،
معروف به «رفیعا» (۹۹۷-۱۰۸۱ ق) است.^{۲۷}

شرح اصول الکافی؛ ملامحمدحسین نوری.

نسخه‌ای از آن در کتابخانه میرزاباقر قاضی در تبریز وجود
دارد. این اثر در یک جلد و به خط مؤلف است.

ملامحمدحسین نوری فرزند یحیی، از اعلام قرن یازده
هجری قمری و از شاگردان علامه مجلسی است. وی این شرح
را از اول کتاب التوحید تا آخر باب «الهدایة من اللّه» نوشت.
مؤلف در آخر کتاب، از این اثر به تعلیقه تعبیر می‌کند. این اثر
مختصر بوده، همانند تعلیقه سجادیه است.^{۲۸}

شرح الروضة؛ محمدهعلی موسوی.

این شرح چندبار به صورت سنگی در سه جلد به چاپ
رسید.^{۲۹}

از سیدمحمدعلی موسوی (متوفای بعد ۱۳۰۲ ق)^{۳۰}
الوطایل فی اثبات الحق واذهاق الباطل در بمبئی در سال
۱۳۳۹ ق به صورت سنگی به چاپ رسید.^{۳۱}

شرح فارسی روضه الکافی؛ محمدمهدی قزوینی.

یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۱۹۴۶ در ۵۸۲ برگ در کتابخانه

اثر به حاشیه الکافی تعبیر می کند. ۲۴

ملا محمد امین استرآبادی تعلیقاتی بر کتاب کافی دارد که خلیل بن غازی قزوینی در اوایل مجاورتش در مکه مکرمه آنها را جمع آوری کرد. ۲۵ وی همچنین کتاب کافی را تصحیح و مقابله کرد. نسخه ای از آن به شماره ۲۷۹ در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد موجود است.

شرح الکافی؛ خضر اشرفی مازندرانی.

نسخه خطی این اثر به شماره ۱۶۹۴۵ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این کتاب در ۱۴۱ صفحه و تاریخ تألیف و تحریر آن در سال ۱۳۱۶ ق است. آغازش «بسمله و به نستعین، محمد و هو اهله، و نصلی علی ...» و انجام آن «اصلیت الظهر اربع رکات و انافی ... قال (ع) است.

خضرین اسماعیل اشرفی مازندرانی (متوفای ۱۳۳۷ ق) این کتاب را به زبان فارسی در شرح کافی نوشت.

وی از مشاهیر اشرف البلاد (بهشهر) در قرن گذشته است.

شرح الکافی؛ یعقوب بختیاری حویزی.

یک نسخه خطی از آن، در مدرسه سید بروجردی در نجف اشرف وجود دارد. مؤلف، شیخ یعقوب بختیاری حویزی (متوفای ۱۱۴۷ ق) فرزند جمال بن ابراهیم، عمر زیادی کرد. او این شرح را از اول کتاب الزکاة تا اواخر «الاطعمة والاشربة» نوشت. ۲۶

شرح کافی؛ ضیاءالدین تقوی شیرازی.

نسخه خطی این اثر به شماره ۱۶۷۴۹ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی موجود است. این نسخه به خط نستعلیق تحریری و در آغازش «بسمله تعالی، قال الشیخ فی الشفاء ان العلوم ...» و انجام آن «معلولاً لآخر، بلی کلاهما معلولان لعله ثالثة» می باشد.

اثر حاضر به زبان عربی و در شرح کافی، تألیف ضیاءالدین تقوی شیرازی (۱۳۲۱ - ۱۳۸۸ ق) است. ورثه مؤلف، این کتاب را در سال ۱۳۶۷ ش به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وقف کردند. از تقوی شیرازی کتاب خطی دیگری به نام مطالب عالیه در چهار جلد به شماره های ۱۶۸۳۵ - ۱۶۸۳۷ در همین مرکز نگهداری می شود.

شرح الکافی؛ امیر اسماعیل خاتون آبادی.

یک نسخه خطی از این کتاب به شماره ۲۱۳۳۸ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نسخ و تاریخ تحریر آن ۱۱۰۴ ق است. آغازش «بسمله، و به تقی و اعتمادی، الحمد لله الذی جوده ...» و انجام آن «الذی بعد الالف من الهجرة النبویة حامداً مصلياً ...» است. این اثر در سال ۱۳۷۳ ش توسط مقام معظم رهبری به کتابخانه مرکزی

آستان قدس رضوی اهدا شد.

کتاب حاضر در شرح اصول کافی به وسیله امیر اسماعیل خاتون آبادی از علمای قرن دهم نوشته شد. خاتون آبادی شیخ و استاد سید نعمت الله جزائری (متوفای ۱۱۱۲ ق) بود. پسر خاتون آبادی به نام میر محمد باقر مدرس نیز استاد شاه سلطان صفوی بود. ۳۷

شرح الکافی؛ عبدالعزیز شیروانی.

چند نسخه خطی از این اثر در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی و کتابخانه های وابسته به آن مانند کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد، وزیری یزد و جلیلی کرمانشاه وجود دارد. بهترین نسخه به شماره های جلد اول ۱۲۳۵۵/۰۱ و جلد دوم ۱۲۳۵۶ در کتابخانه مرکزی آستان قدس به خط مؤلف، یعنی شیخ عبدالعزیز شیروانی (متوفای بعد ۱۲۹۲ ق) از صاحب منصبان کرسی تدریس در حرم رضوی (ع) است. وی این شرح را در سال ۱۲۹۲ ق تحریر نمود. این شرح به خط نستعلیق و در دو جلد می باشد. آغاز جلد اول آن «و بمثل هذا اجاب عمر علیاً علیه السلام» و انجام جلد اولش «... اخبرنا به جماعة عن ابی المفضل عن حمید عن الحسن بن محمد» و آغاز جلد دوم آن «... عن حمید عن الحسن بن محمد» و انجام جلد دوم آن «یدفع نوع من التعارض فی بعض الموارد... مجاورة العتبة ثامن الائمة ولی منصب التدریس» است.

شرح الکافی؛ خواجه نصیرالدین محمد طوسی.

این شرح به وسیله خواجه نصیرالدین محمد طوسی (۵۹۷ - ۶۷۲ ق) از دانشمندان معروف ایران در قرن هفتم هجری قمری نوشته شد. ۳۸

شرح الکافی؛ شیخ ابراهیم بن سلیمان قطیفی.

یک نسخه خطی از این اثر در کتابخانه آیت الله مرعشی قم وجود دارد. ۳۹

۳۴. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۸۰.

۳۵. ریاض العلماء؛ ج ۲، ص ۲۶۶.

۳۶. الذریعة؛ ج ۱۴، ص ۲۸.

۳۷. الکلینی و الکافی؛ ص ۴۴۴.

۳۸. اعیان الشیعة؛ ج ۱، ص ۶۱.

۳۹. فهرست مخطوطات کتابخانه مرعشی قم. به نقل از: الکلینی و الکافی؛

ص ۴۴۹.

به اقتدای پدرش شرحی برای کافی نوشت. شرح وی فقط بر قسمت فروع کافی است. شاید نظر او تتمیم شرح پدرش - که از فروع کافی فقط زکاة و صوم و خمس را نوشت - بوده است.

در این شرح تحقیقی، به موارد بسیاری از گفتارهای صدر المتألهین در شرح بر اصول کافی اعتراض شده است. شرح حاضر نزد فضلا، جزو شروح اختیار شده است. شرح الکافی؛ میرحسین (هروی).

یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۲۰۳۷ در کتابخانه مجلس شورای ملی نگهداری می‌شود. این کتاب ۲۹۵ برگ است.

شرح کافی نوشته میرحسین (زنده در قرن ششم هجری) که ظاهراً همان میرحسین هروی معروف است، شامل کتاب الحجة (باب چهارم اصول کافی) در ۷۸ باب و ۱۰۴۱ حدیث تا مبحث غیبت است.^{۴۴}

شرح الکافی؛ میرزارفیع الدین محمدنائینی.

یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۲۹۸۲۰ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی است. این نسخه به خط نسخ و در قطع وزیری کوچک در ۱۱۲ صفحه می‌باشد. کتابت آن در قرن یازدهم هجری قمری انجام گرفت. آغازش «کماله نشأ من بعض وهو المعرفة الدالة عليه، فان المعرفة التي هي مناط الايمان ...» و انجام آن «الباقی انشاء الله تم، وکل شیء يلحقه من التصنيف فنحن نلخص بهذا في الكتاب، تمت» می‌باشد.

میرزارفیع الدین محمد نائینی (۹۹۷-۱۰۸۱ ق) فرزند سیدحیدر، از سادات طباطبائی حسنی نائین اصفهان، متکلم، فیلسوف و از مشایخ و استادان علامه مجلسی و محدث حر عاملی است. وی از اجداد آیت الله میرزا ابوالحسن جلوه، حکیم معاصر با ناصرالدین شاه قاجار می‌باشد. او حاشیه بر اصول کافی دارد که به تحقیق محمدحسین درایتی در سال ۱۳۸۲ ش به وسیله انتشارات دارالحدیث قم به چاپ رسید. امیرمحمد معصوم قزوینی (متوفای ۱۰۹۱ ق) حاشیه‌ای بر این حاشیه نوشت.^{۴۵}

از نورالدین محمد نائینی، فرزند مؤلف، نسخه‌ای خطی به نام روضه کافی به شماره ۲۳۱ در کتابخانه مسجد جامع

۴۰. الشيخ الكليني البغدادي؛ ص ۱۶۳-۱۶۴.

۴۱. ریحانة الادب؛ ج ۴، ص ۱۶۳.

۴۲. الذريعة؛ ج ۲، ص ۱۸۲ و ج ۱۴، ص ۲۸.

۴۳. همان.

۴۴. اصول الکافی؛ ج ۱، ص ۳۴ (مقدمه).

۴۵. الذريعة؛ ج ۶، ص ۸۰.

این شرح به وسیله شیخ ابراهیم بن سلیمان قطیفی بحرانی (متوفای ۹۵۰ ق) نوشته شد.

شرح الکافی؛ ملامحمد رفیع گیلانی.

جلد اول نسخه خطی آن، در کتابخانه عمومی امیرالمؤمنین نجف اشرف به شماره ۷/۸۴۰ می‌باشد.^{۴۰}

سه نسخه خطی به شماره‌های ۱۶۹۷، ۱۶۹۸ و ۳۳۸۰ در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری تهران (سپهسالار سابق) موجود است.^{۴۱} جلد اول نسخه خطی دیگر آن، به شماره ۱۵۳۹۵ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی است. این نسخه به خط نسخ و در ۲۹۶ صفحه می‌باشد. آغازش «الامام اثني عشر القائم بالحق صاحب الزمان الحجة بن الحسن (عج) و انجام آن «والحمد لله على التوفيق لاتمام شرح جزء الاول من الکافی و ... لاتمام شرح کله حق الشرح کله، تم» می‌باشد.

ملارفیع الدین محمد گیلانی (متوفای ۱۱۵۰ ق) فرزند محمد مؤمن، از بزرگان قرن دوازدهم هجری قمری و از شاگردان شیخ بهایی و از استادان علامه مجلسی و شیخ حر عاملی است. او این شرح از اول اصول کافی تا آخر کتاب جهاد و اندکی از کتاب معیشت نوشت. این شرح مشتمل بر اصول، روضه و بعضی از فروع است.

ملارفیع الدین محمد حاشیه‌ای نیز بر کتاب کافی نوشت. این حاشیه شواهد الاسلام نام دارد. حواشی ملارفیع الدین در هامش نسخه‌ای از کافی است که نزد سیدعلی فانی اصفهانی ساکن نجف نگهداری می‌شود.^{۴۲} الذريعة الى حافظ الشريعة و مثنوی نان و پنیر از آثار دیگر ملارفیع الدین محمد است.

شرح الکافی؛ محمدهادی مازندرانی.

یک نسخه خطی از این کتاب، به شماره ۹۴۲ در کتابخانه مسجد جامع گوهر شاد وابسته به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نسخ و در ۲۹۱ صفحه است. کاتب آن محمدجعفر بن محمد قلی و تاریخ اتمام اثر سال ۱۱۳۱ ق می‌باشد. آغازش «بسمله، المخصوصة لاشتمالها على المسائل ...» و انجام آن «صلی الله علی خیر خلقه محمد وآله معصومین» است.

محمدهادی مازندرانی (متوفای ۱۱۲۸ ق) فرزند محمدصالح، در ماجرای فتنه افغانه در اصفهان کشته شد.^{۴۳} او

مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نسخ و در ۳۰۵ صفحه است.

کتابت آن مربوط به قرن یازده هجری قمری می باشد. آغازش «بسمله و به نستعین، قوله کتاب الایمان و الکفر» و انجام آن «کتاب الدعاء اللّٰه تعالی و الحمد لله رب العالمین» است. کتاب حاضر، به زبان عربی و در شرح اصول کافی است. مؤلف آن ظاهرآ از علمای قردن ده و یازده هجری قمری است. این اثر جزو کتب اهدایی مقام معظم رهبری به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی است.

شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. یک نسخه خطی از آن، در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی به شماره ۲۵۴۹ وجود دارد.

این شرح طولانی بوده، تحت عنوان قوله احادیث را وارد می کند و سپس درباره اسناد آنها و بعد درباره متن و معنا و دلالتش بحث می کند. مؤلف در این اثر به فلاسفه و متصوفه حمله می نماید. ۴۶

شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. نسخه خطی آن تحت شماره ۱۸۲۷۱ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نستعلیق و در ۹۲ صفحه می باشد. آغازش «باب جوامع التوحید، شرح جوامع جامعه است» و انجام آن، «در محکّمات قرآن کرد، شک از راوی است و از کلام امام نیست» می باشد. این شرح به زبان فارسی بوده و اختصاص به کتاب توحید دارد.

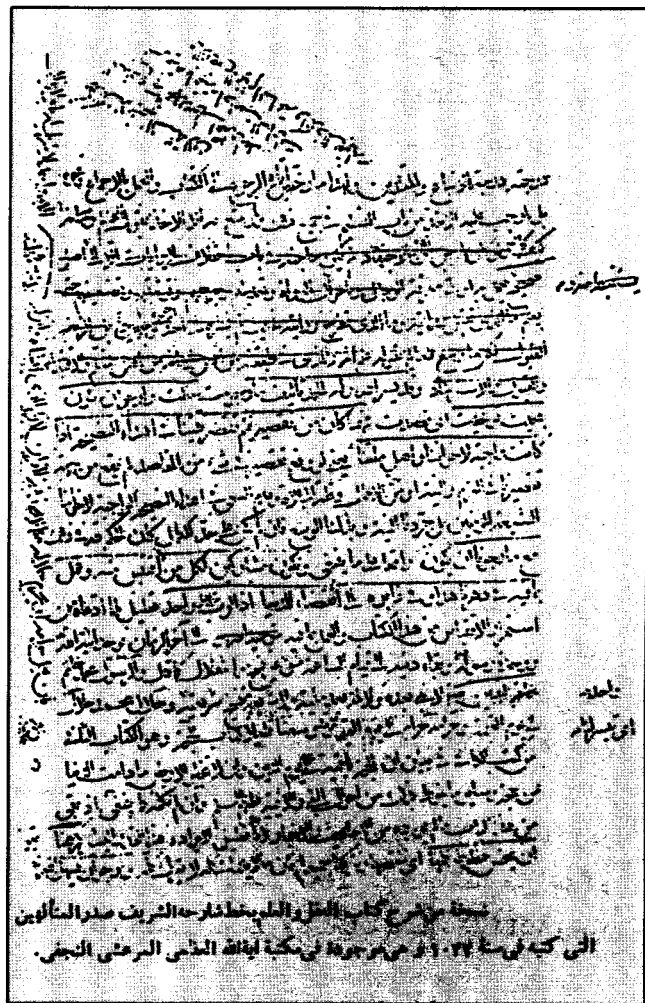
شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۱۹۶۶۲ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی است. کتاب حاضر به خط نسخ و در ۱۲۵ صفحه، در قرن دوازده هجری قمری کتابت شد. آغازش «بسمله، الحمد لله رب العالمین... فیقول المحتاج الی ربه الغنی» و انجام آن «... الخطاب کل من اقر بولاية علی (ع) و وصیائیه بهذا الخلق، کل من انکرها، فسلم» است.

این کتاب به زبان عربی و در شرح کافی است. مؤلف ظاهرآ از علمای قرن دوازده هجری قمری است. این کتاب را مقام معظم رهبری وقف کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی نموده است.

شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۱۹۶۲۲ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی است. کتاب حاضر به خط نسخ و در ۱۲۵ صفحه، در قرن دوازده هجری قمری کتابت شد.

۴۶. الکلبینی و الکافی؛ ص ۴۶۳.

گوهر شاد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نسخ و در ۱۰۵ صفحه و تاریخ اتمام کتابت آن، سال ۱۰۸۸ ق می باشد.

شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. نسخه ای خطی از این اثر تحت شماره ۴۱۲ در کتابخانه وزیری یزد. از کتابخانه های وابسته به آستان قدس رضوی - وجود دارد.

این اثر به خط نسخ تحریری در ۲۸۵ صفحه و در قرن یازده هجری قمری کتابت شده است. آغازش «بسمله و به نستعین، کتاب الایمان و الکفر، قد الایمان لانه الاصل و الهام و المقصود...» و انجام آن «وقد اشار (ع) الی ان صدور الذنب من المؤمنین مبنی علی المصلحه» می باشد.

این کتاب به زبان عربی و در شرح اصول کافی است. مؤلف آن ظاهرآ از علمای قرن یازده هجری قمری است.

شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم. یک نسخه از این اثر تحت شماره ۲۱۳۳۲ در کتابخانه

آغازش «بسمله، الحمد لله رب العالمین ... فیقول المحتاج الی ربه الغنی» و انجام آن «... الخطاب کلی من اقر بولاية علی (ع) و وصیایه بهذا الخلق، کل من انکرها، فسمل» است.

این کتاب به زبان عربی و در شرح کافی است. مؤلف ظاهراً از علمای قرن دوازده هجری قمری است. این کتاب را مقام معظم رهبری وقف کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی نموده است. شرح الکافی؛ مؤلف نامعلوم.

نسخه خطی کتاب حاضر تحت شماره ۸۴۴۹ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. تاریخ کتابت نسخه، سال ۱۱۰۱ ق و به خط نسخ و در ۲۱۵۰ صفحه می باشد. زبان آن، عربی است و آغازش «بسملة، قوله كتاب الايمان والكفر» و انجامش «باعتبار المغفرة وعدم القبول ... صلى الله عليه وآله و سلم» می باشد.

الصافی فی شرح الکافی؛ ملاخلیل قزوینی؛ لکهنو؛ چاپخانه نولکشور، ۱۳۰۸ ق.

این کتاب برای بار دوم با تصحیح سیدتصدق حسین به صورت سنگی و در قطع رحلی ضخیم در لکهنوی هندوستان به چاپ رسید.

نسخه های خطی آن در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی نجفی قم به شماره های ۱۶، ۱۷، ۶۰، ۱۳۵ است. در کتابخانه های آستان قدس رضوی به ترتیب: ۸۷ نسخه در کتابخانه مرکزی، پنج نسخه در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد و چهار نسخه در کتابخانه وزیری یزد، چهار نسخه در کتابخانه غرب همدان وجود دارد.

بهترین و قدیمی ترین نسخه که اصل نیز بوده، در دو جلد است. این نسخه به وسیله مؤلف وقف شده و در کتابخانه مدرسه نواب مشهد وجود دارد. نسخه دیگری که در زمان حیات مؤلف به رشته تحریر درآمد، الصافی فی شرح الکافی به کتابت میرحسین حسینی است. این نسخه به شماره ۷۷۰۹ در کتابخانه آستان قدس رضوی به خط نستعلیق در ۲۳۷ صفحه و تاریخ تألیف ۱۰۷۰ ق می باشد. آغاز آن «پس از فهرست ناقص الاول، باب اول اصلی باب علل الموت و ان المؤمن یموت لكل میتة» و انجامش «باء یک نقطه و یا یک نقطه خود راز» است.

الصافی در شرح و ترجمه اصول کافی به زبان فارسی و در پانزده جلد است. مؤلف، آن را به دستور شاه عباس دوم صفوی (متوفای ۱۰۷۷ ق) نوشت. وی این اثر را در سال ۱۰۶۴ ق شروع کرد و در سال ۱۰۷۴ ق به اتمام رساند. جلد شانزده آن در شوال سال ۱۰۷۴ ق آغاز شد و تا کتاب المعیشة، یعنی تمام اصول و بخش عبادات فروع است. الصافی پیوسته مورد

استفاده علما و طالبان علم بوده و هست. از آثار دیگر ملاخلیل قزوینی می توان به عدة الاصول، حاشیه بر مجمع بیان و رساله در جمعه اشاره نمود.

برادر مؤلف، محمدباقر قزوینی (زنده در ۱۱۰۳ ق) بر کتاب الصافی حاشیه نوشت. در الصافی متن احادیث زیر عنوان اصلی و تفسیر آنها به عنوان شرح آورده شده است. متن صافی به سبک دوره صفویه بوده، ترجمه لفظی است. مؤلف در مقدمه می گوید: «اگر همه ترجمه موافق لفظ عربی باشد، فارسی روان نمی شود و اگر اکتفا به مضمون شود [خوانندگان] نمی توانند بفهمند هر لفظی از عربی چه معنایی دارد؛ پس ما میانه آن را برگزیدیم». ۴۷

صحیح الکافی؛ محمدباقر البهبودی؛ بیروت؛ دارالاسلامیه، الطابق الثانی، ۱۴۰۱ ق/ ۱۹۸۱ م.

کتاب حاضر به زبان عربی و عنوان دیگر آن زبدة الکافی است. این اثر تحت عنوان گزیده کافی نیز به زبان فارسی چاپ و منتشر شد.

الکافی، الاصول والروضة؛ لابی جعفر محمدبن یعقوب الكلینی و شرح جامع لمحمد صالح مازندرانی؛ مع تعالیف علمیه لآبوالحسن الشعرانی، عنی بتصحیحه وتخریجه علی اکبر غفاری؛ تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۴۲ ش (۱۲ جلد در شش مجلد).

نسخه خطی این اثر در تهران به شماره ۲۶۰-۱/۲۵۸ و در کتابخانه عمومی امیرالمؤمنین نجف اشرف به شماره ۴/۵۲۱ و ۱۴۱۱/۵ و همچنین در موزه بریتانیا به شماره ۱۵۴۴/۲ وجود دارد. ۴۸

در کتابخانه آستان قدس رضوی چندین نسخه خطی از این کتاب وجود دارد. در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی این اثر با شماره های ۱۶۹۴، ۹۹۵۴، ۶۸۳۲، ۹-۲۰۴۶، ۲۱۳۳۲ و ۲۱۵۱۶ ثبت شده است. در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی نیز نسخه ای به شماره ۲۹۱ موجود است. نسخه های ذکر شده همگی تحت دو عنوان شرح الکافی و یا شرح اصول الکافی هستند.

قدیمی ترین نسخه موجود در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره ۱۶۹۴ می باشد. این نسخه به کتابت محمد اسماعیل بن نظر محمد و به خط نستعلیق در ۶۱۷ صفحه در سال ۱۰۷۴ ق به اتمام رسید. آغازش «بسمله و به نستعین

۴۷. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۴۵ و ج ۱۴، ص ۲۷. نیز: کشف الحجب؛ صص ۳۴۸ و ۳۶۵ و الصافی؛ ج ۱، ص ۴.
۴۸. الشیخ الكلینی البغدادی؛ ص ۱۶۱.

گزیده کافی؛ ترجمه و تحقیق محمدباقر بهبودی؛ چاپ اول، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۶۱ ش.

محمدباقر بهبودی (متولد ۱۳۰۸ ش) این اثر را به زبان عربی تحت عنوان زبدة الکافی در سه جلد در بیروت در سال ۱۴۰۱ ق به چاپ رسید و سپس ترجمه فارسی آن را با عنوان گزیده کافی در تهران منتشر کرد. کتاب گزیده کافی همزمان با چاپ ذکر شده بار دیگر به وسیله دفتر نشر و فرهنگ اسلامی در تهران و در سال ۱۳۶۱ ش به چاپ رسید.

این اثر گزیده اصول، فروع و روضه کافی در شش جلد است. مؤلف، آن دسته از روایاتی که صحیح تشخیص داده است، برگزیده، و سپس به شرح و بیان کوتاه آنها پرداخته است. وی این گزیده را به قصد آموزش و تعلیم مردم تهیه کرده است. ترجمه و شرح روایات در زیر صفحات قرار دارد.

جلد اول در موضوع معارف اسلامی و آداب در ۳۷۵ صفحه، جلد دوم در موضوع طهارت و صلوات در ۳۸۸ صفحه، جلد سوم در مباحث زکات و حج در ۴۱۴ صفحه، جلد چهارم در مبحث حج و معیشت در ۴۸۲ صفحه، جلد پنجم در موضوع ازدواج و آشامیدنی‌ها در ۴۳۱ صفحه و سرانجام جلد ششم در زیب و زینت و گل‌ها در ۴۰۷ صفحه است.

مرآة العقول؛ علامه مجلسی؛ اخراج و مقابله و تصحیح علی الاخوانی، ۱۷۱۱ خوندی، تحقیق و تعلیق سیدجعفر الحسینی؛ ۲۶ ج، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۱ ق/ ۱۳۶۹ ش.

در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی چهارده نسخه خطی از کتاب مرآة العقول وجود دارد. شماره‌های ۱۸۳۹ - ۱۸۴۱، ۲۱۴۰ و ۷۳۲۶ از جمله موجودی این کتابخانه است. یک نسخه خطی در کتابخانه مسجد جامع گوه‌رشاد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۵۹۱ و سه نسخه خطی در کتابخانه وزیری یزد وابسته به کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره‌های ۲۵۴، ۵۸۱ و ۸۸۴ وجود دارد.

مرآة العقول اولین بار در سال ۱۳۱۷ ق در تهران در چهار جلد ضخیم به صورت سنگی به چاپ رسید. سه جلد اول از چاپ مذکور، در کتابخانه مرکزی قدس موجود است؛ آنها عبارتند از: نسخه شماره ۲۰۳۷۸، جلد اول و در ۱۲۰۴۹۹ صفحه که در سال ۱۳۲۱ ق به چاپ رسید؛ نسخه شماره ۱۸۷۸۸، جلد دوم و در ۵۴۲ صفحه که در سال ۱۳۱۷ ق منتشر شد؛ نسخه شماره ۲۰۳۵۹، جلد سوم و در ۵۴۱ صفحه که در

۴۹. الکافی؛ الاصول والروضه؛ ج ۱، مقدمه.

۵۰. همان.

۵۱. ریحانة الادب؛ ج ۲، ص ۲۹۵.

نحمدك يا مروح عقول العارفين و انجام آن «من اسباب المحو التي ذكرنا بعضها، تم كتاب العشرة بحمد الله تعالى واحسن توفيقه» است.

ملا محمد صالح مازندرانی (متفای ۱۰۸۱ یا ۱۰۸۶ ق) فرزند احمد بن شمس الدین و داماد علامه محمد تقی مجلسی، این شرح را بر کتاب های العقل والجهل التوحید، الحجة، ایمان و کفر، دعا، زکات، صوم، خمس و نیز تمام روضه کافی نوشت. وی متن روایات را تحت عنوان الاصل می آورد و سپس بلافاصله به شرح آنها می پردازد. او شرح کتاب را تحت عنوان الشرح می آورد.

اگرچه شارح در علوم نقلی و حدیث متبحر بود، ولی به سایر علوم متداوله در عصر خود مانند ریاضی، طب، کلام و حکمت الهی نیز آشنا و آگاه است. وی از پیروان اصول صدرایی شمرده می شود. او معتقد به تشکیک وجود بود و می گفت: وجود دارای مراتبی است و وجود نسبت به واجب الوجود، وجود ربطی تعلقی دارد. او به حرکت جوهریه و اجسام مثالی و تجسم اعمال در آخرت و اینکه آخرت نشأت دیگری می باشد، همچنین تجرد نفس و امکان اتحاد آن با عقول مجرده است، معتقد بود. وی دیدگاه های قدمای مشائین را قبول نداشت؛ فلسفه او حکمت شرعیه یا شریعت مستند به عقل بود.^{۴۹}

آوردن تعبیرات نیکو، به کار نرفتن اصطلاحات خاص محدثین، نیاوردن جملات متعاطفه متاکده و قرائن تکراری که موجب طولانی شدن کلام است، اعتراض به نظرات میرداماد و صدر المتألهین شیرازی و رد کردن بعضی از آنها، از ویژگی های این شرح شمرده می شود.^{۵۰}

کشف الکافی؛ محمد اصطهباناتی شیرازی.

یک نسخه خطی از این اثر به شماره ۶۴۳ در کتابخانه سید محمد مشکاة دانشگاه تهران وجود دارد. محمد بن محمد ملقب به شاه محمد اصطهباناتی شیرازی از بزرگان اوایل قرن دوازده هجری قمری، این نسخه را برای شاه سلطان حسین صفوی (شکوفایی ۱۱۰۵ - ۱۱۳۵ ق) تألیف کرد.^{۵۱}

گزیده ای از اصول کافی در هبانی دین اسلام؛ علی اصغر خسروی شبستری؛ تهران: کتاب فروشی امیری، ۱۳۵۱ ش.

چاپ سوم این کتاب در سال ۱۳۶۱ ش انجام شد.

این کتاب به زبان فارسی و شامل خلاصه ای از اصول کافی در یک مجلد است. حسین عمادزاده اصفهانی (۱۲۸۵ - ۱۳۶۹ ش) مقدمه ای مبسوط بر آن نوشت. مؤلف ضمن ترجمه آزاد و روان احادیث از کتاب ایمان و کفر اصول کافی، به شرح و توضیح پاره ای از روایات می پردازد.

سال ۱۳۲۳ ق چاپ شد؛ جلد چهارم نیز در سال ۱۳۲۵ ق در تهران منتشر گردید.

چاپ حروفی مرآة العقول با مقدمه علامه مرتضی عسکری و تنظیم، مقابله و تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی در ۲۸ جلد در تهران به وسیله دارالکتب الاسلامیه انجام شد. در سال ۱۳۹۹ ق مطبعة الحیدری نجف آن را تجدید چاپ نمود. در سال ۱۳۶۳ ش چاپ دوم این اثر به وسیله ناشر ایرانی وارد بازار شد. در سال ۱۳۶۳ ش، این اثر با تصحیح محسن الحسینی الامینی به وسیله دارالکتب الاسلامیه تهران در نوزده جلد به چاپ رسید.

مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول نوشته علامه محمدباقر مجلسی (۱۰۳۷-۱۱۱۱ ق) جزو کامل ترین شروح کافی است. این کتاب به زبان عربی و شامل اصول و فروع می باشد. مؤلف علاوه بر احاطه و تسلط بر اخبار و احادیث معصومین (ع) مضامین عالی و نکات برجسته شروح معروف دیگر، از جمله شرح ملاصدرای شیرازی و ملامحسن فیض کاشانی را در آن آورده و بر اهمیت و ارزش کارش افزوده است. در احادیث بیشتر نظرهای فقها و محدثین بیان شده است و اقوال و وجوهی که وی در احادیث می آورد، تنها به شرح او اختصاص دارد.

علامه مجلسی حاشیه ای بر اصول کافی دارد. این حاشیه به خط پیر محمد مقیم و تاریخ فراغت از آن، ۱۰۹۱ ق است. کاتب نسخه را بر مؤلف خواند و بر این حاشیه، حاشیه دیگری به وسیله سیدشیر بن محمد نوشته شد.^{۵۲}

منتخب شرح الکافی؛ محمدزمان تبریزی.

نسخه خطی این اثر به خط مؤلف تحت شماره ۷۲۶۲ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وجود دارد. این نسخه به خط نستعلیق و در ۲۹ صفحه است. آغاز آن «فی شرح مولانا محمدزمان تبریزی تلمیذ ...» و انجام آن «یورث الماء الاصر منه» است.

ملا محمدزمان تبریزی (متوفای بعد ۱۱۲۳ ق) فرزند کلب علی از علما و نویسندگان قرن دوازده هجری قمری است. الوافی؛ لمحمد محسن المشتهر بالفیض الکاشانی؛ تحقیق مرکز تحقیقات الدینیة و العلمیة فی مکتبة الامام امیر المؤمنین علی (ع)، باهتمام و اشراف کمال الدین فقیه ایمانی؛ الطبعة الاولى، ج ۲۵، اصفهان: مکتبة الامام امیر المؤمنین علی (ع)، ۱۴۱۶ ق/۱۳۷۴ ش.

پیش از ۱۵۰ نسخه خطی از کتاب الوافی در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی و سایر کتابخانه های وابسته به آن وجود

دارد. نسخه های شماره ۱۸۸۴-۱۸۸۸۲-۲۲۰۳-۲۱۸۷ در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی و شماره ۳۷ و ۴۹ در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد از جمله موارد ذکر شده است.

کتاب الوافی اولین بار در سال ۱۳۱۰ ق در سه جلد در تهران به صورت سنگی به چاپ رسید و سپس در سال ۱۳۲۴ ق دوباره در سه جلد در همان شهر تجدید چاپ شد. در سال ۱۳۷۵ ق کتاب فروشی الاسلامیه تهران آن را در چهارده جلد (در سه مجلد) به چاپ رساند.

این اثر بار دیگر در سال ۱۴۰۴ ق به وسیله کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی قم تجدید چاپ گردید. در سال ۱۴۰۶ ق با حواشی رفیع الدین نائینی و دیگران و تصحیح و تعلیق و تحقیق ضیاء الدین حسینی علامه اصفهانی در ۲۱ جلد، به وسیله کتابخانه عمومی امیر المؤمنین علی (ع) اصفهان به چاپ رسید. ملا محمد محسن فیض کاشانی (۱۰۰۶-۱۰۹۱ ق) از دانشمندان بزرگ شیعی در قرن یازده هجری قمری است. وی شاگرد و داماد صدر المتألهین (متوفای ۱۰۵۰ ق) می باشد. دیدگاه ملا محسن فیض کاشانی در کتاب الوافی، نزدیک به افکار ملاصدرا در شرح اصول الکافی است.

سید محمد مهدی بحر العلوم (متوفای ۱۲۱۲ ق) شرحی بر کتاب الوافی ملا محسن فیض کاشانی نوشت.^{۵۳}

هدایة النجدین و تفصیل الجندین؛ سیدحسن صدر.

این اثر رساله ای در شرح حدیث کتاب العقل والجهل اصول کافی است.^{۵۴} این روایت از قول امام جعفر صادق (ع) چنین است: «اعرفوا العقل و جنده، والجهل و جنده، تهتدوا».^{۵۵} سیدحسن صدر (متوفای ۱۳۵۴ ق) فرزند سیدهادی صدر، از علما و مشاهیر خاندان صدر در عراق در قرن چهارده هجری قمری است.

هدی العقول؛ محمدبن عبدالعلی بحرانی.

سه نسخه خطی از این اثر در کتابخانه آستان قدس رضوی است. یک نسخه در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره ۱۳۱۴۷ که به وسیله کاظم مدیرشانه چی وقف گردید و دو نسخه دیگر در کتابخانه وزیری یزد و وابسته به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی به شماره های ۸۴۵ و ۴۰۸ موجود می باشد. نسخه شماره ۴۰۸ به خط نسخ تحریری و در ۱۶۶ صفحه و تاریخ کتابت آن نیز مربوط به اوایل قرن سیزده هجری

۵۲. الذریعة؛ ج ۶، ص ۱۸۱.

۵۳. مستدرک الوسائل؛ ج ۳، ص ۵۳۹.

۵۴. تأسیس الشیعة؛ ص ۱۷.

۵۵. الکافی؛ ج ۱، ص ۲۰-۲۳.

- الحسینی؛ قم: الخیام، ۱۴۰۱ ق.
۱۰. مدرسی، محمدعلی؛ ریحانة الادب فی تراجم المعروفین بالکنیة او اللقب؛ تبریز: کتاب فروشی خیام، ۱۳۴۶ ش (ویرایش دوم).
 ۱۱. شیرازی، صدرالدین محمدابراهیم؛ شرح اصول الکافی؛ عنی بتصحیحه محمد خواجری؛ تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۶ ش.
 ۱۲. عمیدی، ثامر هاشم حبیب؛ الشیخ کلینی البغدادی و کتابه الکافی؛ تهران: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۴ ق/۱۳۷۲ ش.
 ۱۳. قزوینی، ملاخلیل؛ الصافی فی شرح الکافی؛ لکهنو: چاپخانه نو لکشور، ۱۳۰۸ ق/۱۸۹۱ م.
 ۱۴. ابن یوسف شیرازی (ضیاءالدین حدائق)؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی؛ تهران: کتابخانه مجلس شورای ملی، ۱۳۱۷ ش.
 ۱۵. ابن یوسف شیرازی؛ فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار؛ تهران: دانشکده معقول و منقول، ۱۳۱۳-۱۳۱۸ ش.
 ۱۶. حصینی، احمد؛ فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله نجفی مرعشی؛ زیر نظر محمود مرعشی؛ قم: [بی نا]، ۱۳۵۴ ش.
 ۱۷. کلینی، ابی جعفر محمدبن یعقوب؛ الکافی، الاصول والروضة، شرح جامع لمحمد صالح مازندرانی، مع تعالیق علمیه لابوالحسن الشعرانی، عنی بتصحیحه وتخریجه علی اکبر غفاری؛ تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۴۲ ش (۱۲ جلد در شش مجلد).
 ۱۸. کشف الحجب والاستار عن اسماء الکتب والاسفار؛ اعجاز حسن النیسابوری الکتوری، مع مقدمه المرعشی النجفی؛ قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۹ ق.
 ۱۹. الغفار، عبدالرسول عبدالحسن؛ الکلینی والکافی؛ قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ ق.
 ۲۰. الطبرسی، میرزا حسین النوری؛ مستدرک الوسائل؛ مع النموذج من خطه و مقدمه جامع بقلم الشیخ آقابزرگ طهرانی؛ تهران: اسلامیه اسماعیلیان، ۱۳۸۲ ق.

قمری است. آغازش: «الاصول والاستخراج الجزئی وردہ للکلی هو الاجتهاد الذی بعینه المتأخر، لانه بمعنی العمل...» و انجام آن «ولیس هنا موضوع الاشارة الیه، وما اکثره فی هذه الازمان...» است.

این کتاب مختصری از نسخه چهارده جلدی مؤلف به ضمیمه کتاب العلم است. شروع این اثر نیز با آغاز شرح مفصل او تفاوت دارد.

هدی العقول فی شرح احادیث الاصول؛ محمد بن عبدالعلی بحرانی.

یک نسخه خطی آن در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار) به شماره ۱۷۰۰ موجود است.^{۵۶} نسخه ای دیگر نیز در تهران به شماره ۲۶۱-۱ / ۲۶۰ وجود دارد.^{۵۷}

کتاب هدی العقول جزو بزرگ ترین شروع در شرح اصول کافی بوده، در چهارده جلد است. این شرح به وسیله شیخ محمد بن عبدالعالی بن محمد بن احمد بن علی بن عبدالجبار بحرانی قطیفی از علمای اوایل قرن سیزده هجری قمری نوشته شد. مؤلف، این نسخه را در سال ۱۲۱۸ ق به اتمام رساند.

منابع

۱. کلینی، ثقة الاسلام ابی جعفر محمد؛ اصول کافی؛ تحقیق محمدجواد الفقیه، فهرسة وتصحیح یوسف البقاعی؛ بیروت: دارالاضواء، ۱۴۱۳ ق.
۲. ترجمه محمدباقر کمره ای؛ الاصول من الکافی؛ تهران: کتاب فروشی اسلامیه، ۱۳۸۱ ق.
۳. حقیقه و اخرجه حسن الامین؛ اعیان الشیعة؛ بیروت: دارالمعارف، ۱۴۰۳ ق.
۴. بروکلیمان، کارل؛ تاریخ الادب العربی؛ نقله الی العربیة عبدالحلیم النجار؛ القاهرة: دارالمعارف، ۱۹۷۴ م.
۵. مدیر شانه چی، کاظم؛ تاریخ حدیث؛ تهران: سمت، ۱۳۷۷ ش.
۶. صدر، حسن بن هادی؛ تأسیس الشیعة العلوم الاسلام؛ کاظمیه: دارالکتب العراقیه، ۱۳۷۰ ق.
۷. مرادی، محمد؛ «ترجمه های فارسی الکافی»؛ خبرنگارمه کلینی، ش اول، تیرماه ۱۳۸۶ ش.
۸. آقابزرگ طهرانی، محمدحسن؛ الذریعة الی تصانیف الشیعة؛ بیروت: دارالاضواء، ۱۴۰۳ ق.
۹. الاصبهانی، عبدالله افندی؛ ریاض العلماء و حیاض الفضلاء؛ به اهتمام محمود المرعشی، تحقیق احمد

۵۶. فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار؛ ج ۱، ص ۲۶۰.

۵۷. تاریخ الادب العربی؛ ج ۳، ص ۳۴۰.